

DARFUR'UN ŞEHİT SULTANI ALİ DİNAR

MUSAB YILMAZ

Araştırmacı ORSAM

“

Kıtadaki iki büyük sömürgeci gücün (Batı-Doğu hattında Sahel'de Fransa, Güney-Kuzey hattında İngiltere) kimi zaman birbirleriyle mücadele ederek kimi zaman da yerel devletleri ortadan kaldırarak kademeli bir şekilde kıtadaki emellerine ulaşmada emin adımlarla ilerlediği gözlemlenmiştir.

”

1 885 yılında Berlin Konferansı'yla birlikte Avrupa'nın sömürgeci devletleri Afrika'da sözlü işgalden fiili işgal sürecine geçmiştir. Dolayısıyla bu kuvvetler bir yandan kıta üzerindeki stratejik ticaret yollarını ele geçirmek için birbirleriyle olan mücadelelerini sona erdirirken, diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama noktasında güç kazanmışlardır. Nitekim Fransa, Mağrip bölgesinde ve Sahraaltı Afrika'daki toprakları sömürge imparatorluğuna katma hedefi içerisinde 1830'da Cezayir'i işgal etmiş ve ardından Sahra bölgesine doğru yayılmıştı. Fransa'nın sömürge stratejisi Akdeniz kıyılarını kontrol etmenin yanında Atlas Okyanusu

kıyısındaki Dakar'dan (günümüzde Senegal'in başkenti) Kızıldeniz kıyısında Cibuti'ye kadar olan Sahel diye adlandırılan coğrafyaya hükmetmeyi amaçlamıştır. Öte yandan İngiltere ise Atlas Okyanusu ve Gine körfezindeki bazı liman şehirlerini kontrol etmenin yanı sıra temel hedef olarak Güney Afrika'dan Mısır'a uzanan nehir silsilesini takip eden hattı sömürgeleştirmiştir. Bu amaçla kıtadaki iki büyük sömürgeci gücün (Batı-Doğu hattında Sahel'de Fransa, Güney-Kuzey hattında İngiltere) kimi zaman birbirleriyle mücadele ederek kimi zaman da yerel devletleri ortadan kaldırarak kademeli bir şekilde kıtadaki emellerine ulaşmada emin adımlarla ilerlediği gözlemlenmiştir.

Fransa ve İngiltere'nin kıtada oluşturmaya çalıştığı iki hat üzerinde kesişen ve sömürgecilere karşı otonomisini Birinci Dünya Savaşı'na kadar muhafaza etmeye çalışan devletlerden biri Darfur Sultanlığı olmuştur. Günümüzde Sudan'ın bir eyaleti olarak doğu kısmında yer alan Libya, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'yle çevrili olan Darfur bölgesi kelime anlamı olarak "Furların vatanı" olarak bilinmektedir. 1603'ten 1916 yıllarına kadar bazı kesintiler olmakla birlikte Darfur Sultanlığı adlı mahalli otonom bir devlet tarafından yönetilen bölgenin Osmanlı Devleti'nin Mısır eyaletine bağlı özerk bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. İç meselelerde özerk ve hilafet sebebiyle dış ilişkilerde ve hac ziyaretlerinde Osmanlı'ya bağlı bir hüviyete sahip olan Darfur Sultanlığı, zaman zaman Mısır ile çatışmalar yaşamakla birlikte Osmanlı idaresine karşı bağlılığını sürdürmüştür. Mısır

Hidivi İsmail Paşa döneminde Sudan'ı zapt etmek için gönderilen Zübeyir Paşa, Darfur Sultanı İbrahim'i öldürerek bölgeyi kontrol etmesine rağmen 1883'te Müttemehdi Hareketi'nin ortaya çıkmasıyla bölge onların kontrolüne girmiştir. Bölgede Müttemehdilerin ortadan kalkmasıyla birlikte Darfur Sultanlığı'nı yeniden ihya eden kişiye Sultan Ali Dinar olmuştur.

“

Ali Dinar, bölgede İngiliz ve Fransız sömürge imparatorlukları arasında sıkışmış bir vaziyette emperyalizme karşı bölgedeki gücünü arttırmayı planlıyordu. Bu amaçla, güney bölgelerine düzenlediği akınlarla ve ticaret yollarından elde ettiği gelirlerle sömürgeci güçlere karşı savaşmak için bir ordu kurdu ve 1903 yılında İngilizlere karşı mücadeleye başladı.

”

SÖMÜRGEÇİLERLE ÇEVİRİLMİŞ BİR COĞRAFYA

Darfur'un eski sultanlarından Muhammed Fazl'ın torunlarından

olan Ali Dinar, Müttemehdi Hareketi'nin bölgede zayıflamasıyla birlikte 1898'de Darfur Sultanlığı'nı yeniden kurmuştur. Bu dönemde Mısır ve Sudan, İngiltere'nin; Darfur'un diğer komşu bölgesi Çad, Fransa'nın işgali altındaydı. Osmanlı Devleti'ninse bir yandan Libya'da hâkimiyeti sürmekte diğer yandan Sudan ve diğer bölgelerdeki mahalli reislerle irtibatı devam etmekteydi. Ali Dinar, bölgede İngiliz ve Fransız sömürge imparatorlukları arasında sıkışmış bir vaziyette emperyalizme karşı bölgedeki gücünü arttırmayı planlıyordu. Bu amaçla, güney bölgelerine düzenlediği akınlarla ve ticaret yollarından elde ettiği gelirlerle sömürgeci güçlere karşı savaşmak için bir ordu kurdu ve 1903 yılında İngilizlere karşı mücadeleye başladı. Bu süreçte Fransızların Sahra'daki genişlemesine karşı Kanim (günümüzde Nijer-Çad topraklarında bulunan bir sultanlık) ve Vaday (Çad sınırları içerisinde kurulmuş bir sultanlık) sultanlıkları gibi mahalli devletlerle irtibata geçen Sultan Ali Dinar sömürgecilere karşı ittifak çağrısı yapmıştır. Ancak ilk olarak Kanim'in Fransa tarafından işgali Vaday'ın ittifak çağrısına ya-

nıt vermemesine ve ardından da Vaday'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesine sebep olmuştur. Fransızların Sahel hattı boyunca yayılmasından endişelenen Sultan Ali Dinar, Libya ve Sahra'da faaliyet gösteren Senusiler ve Tevariklerle ittifaklar kurmaya çalışmış ve onlara sömürgecilere karşı mücadelesinde destek vermiştir.

İngiltere ve Fransa arasında sıkışmış bir şekilde kısıtlı imkânlarla sömürgecilere karşı mücadelesini sürdüren Darfur Sultanı Ali Dinar, 1909 yılından itibaren bu sıkışmışlık hissinden kurtulmak amacıyla hem siyasi sebeplerle hem de İslam Birliği için Osmanlı Devleti'yle temasını arttırmıştır. Bu dönemden itibaren Osmanlı'yla ilişkilerini güçlendirmeye çalışan Darfur Sultanı, o dönem payitahta gönderdiği fakat padişaha ulaşmadığı bilinen bir mektupta bölgedeki durumunu şu şekilde tasvir etmektedir:

"Hristiyanlar, Müslümanları dört bir yandan kuşattılar, Müslüman topraklarına el koydular, Müslüman sultanlar ya ölü ya esir ya da kahr altında bırakıldı. Müslüman sultanların ellerinde oyuncak gibi oldular. Bizim öz vatanımız Darfur, Allah'ın lütufta ve keremiyle bu akabete düşmedi fakat Allah'ın sizin emanetinize bıraktığı Haremeyn-i Şerifeyn'i ziyaretten bizi engellediler. Hacca gidebilmek için İngilizlerle mecburi olarak temas kurduk. Ancak bu teması da nefretle yaptık."

Osmanlı'yla irtibatını bir şekilde sürdürmeyi hedefleyen Darfur Sultanı Ali Dinar, Senusiler üzerinden Teşkilat-ı Mahsusa'yla irtibat kurarak bunu sağlamaya çalışmıştır.

1913 yılında Afrika Grupları Kumandanı Nuri (Killigil) Paşa'nın bir mektupla irtibat kurması ve silesiyle Nuri Paşa, Sultan Ali Dinar'dan emrindeki birlikler hakkında bilgiler göndermesini ve İngilizlere karşı mücadelesine devam etmesini istemiştir. Ancak 1913 yılında bölgede yaşanan büyük kıtlık sebebiyle tam anlamıyla harekete geçemeyen Darfur Sultanı, bir sene sonra patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hali-feliği'nin Cihad-ı Ekber çağrısı akabinde Hartum dâhil Sudan'ın her yerinde İngilizlere karşı savaş ilan etmiştir.

SÖMÜRGEÇİ GÜÇLERE KARŞI OSMANLI'NIN YANINDA

Birinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'da İngiltere, Fransa ve İtalyanlara karşı Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılan Darfur Sultanı Ali Dinar, cihat çağrısı sonrasında tereddüt etmeksizin İngilizlere karşı cenk etmiştir. Osmanlı

Devleti bir yandan Senusiler aracılığıyla Darfur Sultanlığı'na lojistik ve mühimmat desteği sağlamaya çalışmış, diğer yandan Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin cihada davet mektubu Sudanlılar üzerinde derin izler bırakmıştır. Böylece Sudanlı Müslümanların Darfur Sultanı Ali Dinar etrafından toplanmasını sağlamıştır. Öyle ki İngilizler 1916 yılında Darfur Sultanı Ali Dinar'ı ortadan kaldırmak için Mısır ve Sudanlı Müslüman askerlerden oluşan birlikleri üstüne gönderdiğinde ordu içerisindeki askerlerin Ali Dinar'ın tarafına geçmesi infiale yol açmıştır. Ardından İngilizler, Müslüman olmayan askerler aracılığıyla Darfur'a saldırı gerçekleştirmiştir.

Darfur Sultanı Ali Dinar, savaşın başlangıcında İngiliz aleyhtarı kabileleri etrafına toplayarak sömürgeci işgalcilerle karşı savaş propagandasını başlatmış ve ardından Kufra'da irtibat hâlinde olduğu Senusilerle İngilizlere eş zamanlı saldırılar düzenlemiştir. Senusiler,

Mısır'ın batısındaki Arap kabileleri harekete geçirip İngilizlere karşı ayaklandırmaya çalışırken Darfur Sultanı Ali Dinar, Mısır'ın güneyindeki ve Sudan'daki İngiliz birliklerine karşı saldırı hâlinde olmuştur. Eylül 1915'e kadar saldırılarını sürdüren Sultan Ali Dinar'a karşı İngiltere ise Sudan'daki İngiliz Sömürge Valisi Reginal Wingate'in Mısır Yüksek Komiseri Henry Macmahon'u görevlendirmesiyle harekete geçmiştir. Başlangıçta kabilevi husumetleri kullanarak yerel unsurları Sultan Ali Dinar'a karşı kullanmak isteyen İngilizler, Ali Dinar'ın başarılı olması sebebiyle Mart 1916'da Yarbay Kelly komutasında uçak ve toplara sahip tam teşekküllü İngiliz birliklerini bölgeye sevk etmiştir. Mayıs ayına kadar direnişini sürdüren Sultan Ali Dinar, ekipman yetersizliği ve hava saldırıları sebebiyle müzakere teklifinde bulunmuştur. Bu süreçte müzakere görüşmeleriyle zaman kazanmayı amaçlayan Darfur Sul-

tanı, Osmanlı Devleti'ne ve Senusilere destek gönderilmesi için mektuplar yollamıştır. Nuri Paşa tarafından Enver Paşa'ya gönderilen raporda bölgeye acil ateşli mühimmat desteği gönderilmesi gerektiğini söylenmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin Çanakkale başta olmak üzere birçok bölgede verdiği savaşlar sebebiyle desteğin gönderilemediği gözlemlenmektedir. Bu anlamda Darfur Sultanı Ali Dinar tüm zorluklara rağmen İngilizlere teslim olmamış ve zaman kazanmak amacıyla müzakere yöntemini kullanmıştır. İngilizler oyaladıklarını anladıklarında ise Kasım 1916'da harekete geçmiş ve Kulme'de gerçekleşen Cebel-i

Cuba savaşında Darfur Sultanı Ali Dinar ve ailesini şehit etmiştir. Sultan Ali Dinar'ın şehadetinden sonra İngiltere, Darfur'u sömürgeleştirirken İngiltere ve Fransa arasındaki sömürge paylaşımında 1919 ve 1924'te yapılan paylaşımlarda sınır olarak kabul edilmiştir.

Son nefesine kadar Osmanlı Halifeliği'nin cihat çağrısına uyarak savaşan Darfur Sultanı Ali Dinar, günümüzde Sudan'ın millî kahramanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Sudan-Türkiye ilişkilerinde özel bir yere sahip olan Sultan Ali Dinar'ın Darfur'daki sarayı 2016'da şehadetinin 100. yılında TİKA tarafından restore edilmeye başlanmıştır ve yakın zamanda Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından açılışının yapılması beklenmektedir. Ayrıca Yunus Emre Enstitüsü tarafından 2019 yılında Sultan Ali Dinar, torunlarının katıldığı Türk ve Sudanlı misafirlerin yer aldığı bir organizasyonla başkent Hartum'da anılmıştır. İngiltere'nin o dönem bölgeden iletmiş raporlarda dinine bağlı bir mahalli lider olarak tanımlanan Darfur Sultanı Ali Dinar, emperyalizme, sömürgecilğe karşı destansı duruşuyla bugün Türkiye ve Sudan'da dualarla anılmaya devam etmektedir. ■

